

Z kroniki naukowej

KONFERENCJA NAUKOWA NA TEMAT NIEMIEC JAKO PRZEDMIOTU POLITYKI MIĘDZYNARODOWEJ W LATACH 1929 - 1935

W dniach 12 i 13 listopada 1987 r. w Poznaniu odbyła się międzynarodowa konferencja naukowa: *Niemcy jako przedmiot polityki międzynarodowej w okresie wielkiego kryzysu 1929 - 1935*. Było to drugie z cyklu spotkań historyków poświęcone Niemcom i wpływowi ich dziejów na sytuację światową po 1918 r. Organizatorem był Instytut Historii Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, uczelni będącej koordynatorem pierwszego stopnia centralnego programu badań podstawowych nr 11.6, w skład którego wchodziły problemy niemcoznawcze.

W referacie wstępnym (*Przemiany w polityce międzynarodowej w latach wielkiego kryzysu 1929 - 1935*) przedstawiciel organizatora, prof. dr Stanisław Sierpowski, dokonał selektywnego przeglądu ważniejszych wydarzeń na arenie międzynarodowej w przededniu kryzysu oraz ich wpływu na rozwój sytuacji światowej (np. agresja na Chiny lub wypadki w Ameryce Południowej). Zwrócono również uwagę, iż datacja wielkiego kryzysu gospodarczego przełomu lat dwudziestych i trzydziestych jest sprawą bardzo skomplikowaną i chcąc określić chronologię jego pojawienia się w poszczególnych państwach należy zawsze brać pod uwagę specyfikę ich sytuacji wewnętrznej oraz relacje z sąsiadami. W referacie *Rząd kanclerza Brüninga wobec systemu wersalskiego* prof. dr Johannes Kalisch (Rostock) podkreślił, że kryzys lat 1929 - 1935, zwłaszcza po 1933 r., wydatnie przyczynił się do ugruntowania w większości społeczeństwa niemieckiego poglądów rewizjonistycznych oraz przekonania o „poszkodowaniu” Niemiec po przegranej wojnie. Niestety, rząd Brüninga nie był zdolny zniwelować znacznego niezadowolenia. Nawiazaniem do referatu prof. Kalischa było wystąpienie doc. dr. St. Kowala (Poznań) poświęcone polityce gospodarczej Republiki Weimarskiej w okresie kryzysu. Wskazano, że na stan ekonomiki niemieckiej duży wpływ wywarła polityka zagraniczna Berlina. Powiązania te tyczyły szeregu umów międzynarodowych (np. z ZSRR i Polską), które w sposób bardzo dla Niemiec istotny łączyły wymianę handlową ze stosunkami politycznymi.

Prof. dr M. Zgórniak (Kraków) w wystąpieniu na temat *Zbrojenia i polityka wojskowa Niemiec 1929 - 1935* wiele uwagi poświęcił wpływowi *Reichswehry* na gospodarkę niemiecką. Dzięki grupie wyższych oficerów możliwy był taki rozwój przemysłu ciężkiego, że po 1933 r. Hitler bez trudu rozpoczął produkcję wojskową. Referent zajął się również problematyką omijania — a często wprost łamania — przez Republikę Weimarską ograniczeń militarnych narzuconych jej przez Wersal, a dotyczących głównie stanu liczbowego *Reichswehry*. Z wystąpieniem prof. Zgórniaka ściśle korespondował komunikat dr. hab. A. Brzezińskiego z Łodzi (*Wielkie mocarstwa wobec żądań zbrojeniowych Niemiec 1932 - 1935*). Było to ukazanie legalnych dróg, którymi poszedł rząd niemiecki, aby złamać ograni-

czenia wersalskie. Uwagę zwrócono zwłaszcza na rolę Wielkiej Brytanii w remilitaryzacji Niemiec.

Z komunikatem poświęconym genezie koncepcji Paktu Wschodniego oraz jego upadku wystąpił dr W. Rojek (Kraków).

Wystąpienie doc. dr. A. Skrzyпка (Warszawa) poświęcone było opozycji Niemiec w polityce Związku Radzieckiego. Zwrócono uwagę, że 1928 r. można bezsprzecznie uznać za pewną cezurę w stosunkach radziecko-niemieckich. Wtedy to w Moskwie odżyły nadzieje na ponowne zrewolucjonizowanie się nastrojów ludności Republiki Weimarskiej, u podstaw czego leżeć miała pogłębiająca się stagnacja gospodarki niemieckiej. Wystąpienie Niemiec z Konferencji Rozbrojeniowej i Ligi Narodów przekreśliło te nadzieje. Pojawiły się natomiast tendencje doprowadzenia do otoczenia Niemiec „kordonem sanitarnym”, w czym dużą rolę odegrać miał Pakt Wschodni. Za przyczynę upadku tej idei referent uznał podpisanie polsko-niemieckiego traktatu o nieagresji.

Na pozytywną dla militarystyki niemieckiej rolę Wielkiej Brytanii wskazał ponownie doc. M. Baumgart (Szczecin). Zwrócono także uwagę na fakt, że wszystkie starania Francji, zmierzające do utrzymania ograniczeń wojskowych Berlina, były przez Londyn torpedowane. Rząd brytyjski dzięki prowadzeniu polityki ustępstw (*policy of appeasement*) doprowadził do zaostrzenia sytuacji na starym kontynencie. Za ukoronowanie *appeasementu* uznano Pakt Czterech, z którym tyle nadziei wiązano w Londynie. W pewnym sensie „drugą stroną medalu”, a więc stosunki francusko-niemieckie naświetlił dr T. Schramm (Poznań). Omawiając antyniemieckie nastroje części społeczeństwa francuskiego, wiele uwagi poświęcono polityce i osobie szefa francuskiego MSZ — L. Barthou. Referent uznał go za polityka najtrzeźwiej oceniającego narastający rewizjonizm niemiecki. Zmianę w stosunkach na linii Paryż—Berlin spowodowało objęcie urzędu szefa francuskiego MSZ przez P. Lavała, polityka o wiele liberalniejszego wobec Niemiec niż L. Barthou.

Problematykę rzadko omawianą w historiografii polskiej przedstawił w swym wystąpieniu prof. dr M. Jokipii (Uniwersytet Jyväskylä) — *Niemcy w polityce Finlandii*. Zasięg chronologiczny referatu nie ograniczał się jedynie do lat 1929 - 1935, lecz sięgał początków epoki wersalsko-waszynngtońskiej. Wskazano, iż wpływy gospodarcze Niemiec były w Finlandii — a nawet w całej Skandynawii — zawsze spore. Prof. Jokipii podkreślił rolę fińskiego resortu spraw zagranicznych w rozwoju stosunków między Helsinkami i Berlinem.

Kilka kolejnych referatów dotyczyło wpływów i pozycji Niemiec weimarskich w państwach pozaeuropejskich. Dr R. Stemplowski (Warszawa) mówił na temat miejsca Berlina na arenie politycznej Ameryki Południowej, głównie zaś w Argentynie, Brazylii i Chile. Obszar ten miał dla Niemców kolosalne znaczenie, gdyż po południowo-wschodniej Europie był największym partnerem gospodarczym. Dlatego więc kryzys, gnębiący gospodarkę światową, w sposób znaczący osłabił pozycję Berlina w krajach ABC. Sam kryzys oraz hitleryzm przyczyniły się do wzrostu zainteresowania rządami „silnej ręki” w Ameryce Południowej i Środkowej. Na rolę USA w odbudowie potencjału gospodarczo-militarnego Niemiec wskazała dr J. Kiwerska (Poznań). Podkreślono, iż za prezydentury Hoovera USA „otwarły” się w kierunku Europy, a pomoc finansowa zza Oceanu poprawiła sytuację płatniczą Niemiec (plan Younga i moratorium Hoovera). Referentka podkreśliła rolę, jaką finanse amerykańskie odegrały w procesie odrodzenia niemieckich sił zbrojnych.

W wielu dotychczasowych wystąpieniach zwracano uwagę na fakt, iż lata 1929 - 1935 w stosunkach polityczno-gospodarczych różnych państw z Niemcami stanowią pewną cezurę, zmianę podejścia do rządów berlińskich. Na swoiste odstęp-

stwo od tego schematu wskazał dr W. Olszewski (Poznań), omawiając pozycję Niemiec na Dalekim Wschodzie, a zwłaszcza w Japonii. W tym rejonie świata kryzys gospodarczy nie był żadnym przełomem w stosunkach z Niemcami. Wymiana handlowa była znikoma, a współpraca polityczno-wojskowa tkwiła w powijakach. Zarówno Niemcy, jak i Japonia nie były zadowolone z postanowień Wersalu, ale ich niechęć do systemu wersalsko-waszyngtońskiego ani też narastający antykomunizm nie zbliżyły Tokio i Berlina.

Problematykę stosunków czechosłowacko-niemieckich poruszył w swym wystąpieniu doc. dr M. Pułaski (Kraków). Podkreślił on, iż Czechosłowacja była państwem o największym w stosunku do całej ludności odsetku mniejszości niemieckiej. Grupa ta dzierżyła w swych rękach znaczny potencjał gospodarczy, a jej wpływy polityczne też musiały być przez praskie koła rządowe traktowane serio. Uwarunkowania te silnie ciążyły na sytuacji ekonomicznej Czechosłowacji i jej stosunkach z Niemcami. Doc. Pułaski wiele uwagi poświęcił destrukcyjnej dla Pragi działalności politycznej mniejszości niemieckiej, która — zwłaszcza po 1933 r. — dążyła do oderwania Sudetów od Czechosłowacji i przyłączenia ich do Rzeszy.

Prof. dr M. Cygański (Opole) poświęcił swoje wystąpienie miejscu Berlina w polityce i gospodarce Austrii, państwa silnie związanego kulturowo i politycznie z Republiką Weimarską. Podkreślono uwarunkowania rozwoju ekonomiki austriackiej oraz fakt, iż często działalność gospodarcza szła w parze z polityczną. Do problematyki stosunków na linii Berlin—Wiedeń nawiązał w referacie pt. *Zabiegi Austrii o unię celną z Niemcami w roku 1931* doc. dr T. Kotłowski (Poznań). Unia ta, stwierdzono, miała być pierwszym krokiem do pełnego — w interesie niemieckim — polityczno-terytorialnego zjednoczenia Niemiec i Austrii, choć w zamyśle miała to być umowa gospodarcza. Przedstawiono kroki podjęte przez Berlin i Wiedeń oraz kontrakcję Zachodu, która powstrzymywała realną groźbę inkorporacji Austrii do Niemiec. Oczywiście, w wielu kręgach polityczno-gospodarczych obu państw werdykt ów przyjęto bez entuzjazmu.

Do powyższych refleksji nawiązał w pewnym sensie dr B. Koszel (Poznań), poświęcając swe wystąpienie miejscu Niemiec w polityce państw bałkańskich. Pownownie podkreślono, iż kolosalną rolę w procesie bardziej ścisłego zbliżenia państw obszaru Bałkanów, pokonanych w wojnie lat 1914-1918, do Niemiec odegrało ich niezadowolone z postanowień traktatów pokojowych. Bałkany były dla gospodarki niemieckiej ważnym rynkiem eksportu i importu. Kryzys lat 1929-1935 wydatnie przyczynił się do zwrócenia uwagi rządów państw Europy Południowej na Niemcy.

Stosunkowo mało znaną problematykę kontaktów niemiecko-szwajcarskich lat 1933-1935 przedstawił mgr J. Tombiński (Kraków). Sprawa ta pozostawała w ścisłym związku z realiami niemiecko-austriackimi, a Hitler wielokrotnie z lekceważeniem wypowiadał się o Szwajcarii i jej neutralności. Do radykalnej zmiany, przejawiającej się podpisaniem bilateralnej deklaracji, doszło dopiero w 1937 r., gdy Austria przestała być dla III Rzeszy kartą przetargową.

Gość z Wiednia, doc. dr A. Suppan nawiązał w referacie *Austriacka próba mediacji w konflikcie polsko-niemieckim 1926-1929* do wpływu kryzysu na stosunki między Warszawą a Berlinem oraz jego szersze, międzynarodowe reperkusje. Wiedeń, któremu bardzo zależało na dobrych stosunkach z Republiką Weimarską, zajął aktywne stanowisko w sporze i dążył do jego złagodzenia — oczywiście z dość nikłym rezultatem.

Kilku referentów poświęciło swe wystąpienia problematyce wpływu kryzysu gospodarczego na ekonomiczno-polityczne (a także ludnościowe) stosunki II Rzeczypospolitej i Niemiec. Dr H. Chalupczak (Lublin) w referacie pt. *II Rzeczypospoli-*

ta a mniejszość polska w Niemczech w latach wielkiego kryzysu wykazała, że nie tylko gospodarka, ale i kwestia mniejszości narodowych dobitnie ciążyły na relacjach polsko-niemieckich. Polacy w Niemczech często byli subwencjonowani przez Warszawę, dzięki czemu łączność z krajem nie uległa znacznieszemu zachwianiu. Różnorodność stosunku partii politycznych Polski do Niemiec zaznaczył w referacie pt. *Niemcy w polskiej myśli politycznej* doc. dr J. Faryś ze Szczecina. Rok 1933 uznany został za moment przełomowy, ponieważ miejsce sympatii dla weimarskiej „demokracji” zajęły idee zmierzające do otoczenia III Rzeszy „kordonem sanitarnym”, co — jak wiadomo — zostało zlagodzone dzięki podpisaniu paktu o nieagresji. Objęcie władzy przez Hitlera przyczyniło się do zaskakującej zmiany stosunku wśród części polskich kół politycznych: dotychczasowi bezkrytyczni zwolennicy Niemiec przeszli na pozycję przeciwników reżimu, a wielu wrogów Republiki Weimarskiej stało się piewcami hitleryzmu.

Politykę mniejszościową Niemiec w latach 1929 - 1934 omówił doc. dr E. Makowski (Poznań). Przyjęcie Niemiec do Ligi Narodów w znacznym stopniu przyczyniło się do poprawy międzynarodowoprawnej sytuacji mniejszości zamieszkujących Republikę Weimarską. Państwo to zaczęto uważać za „obrońcę” narodów pozostających w mniejszości, ale Hitler przez prowadzenie szeregu akcji antyżydowskich obalił ten mit. Doc. Makowski podkreślił też, iż na przestrzeni lat 1919 - 1933 żaden rząd niemiecki nie stworzył jednolitej, możliwej do przyjęcia strategii w sprawie mniejszościowej.

Wygłoszone referaty i komunikaty ujmujące problem relacji kryzys — Niemcy — świat były bazą, na której opierała się dyskusja, kończąca codziennie obrady. Dyskutanci — m.in. prof. prof. J. Pajewski, J. Kalisch, M. Zgórnjak, S. Sierpowski, dr dr W. Łazuga, R. Stemplowski i in. podkreślali olbrzymią wagę poruszonego tematu. Prof. Pajewski wskazał na fakt diametralnie innego podejścia do wydarzeń w Niemczech na przestrzeni lat 1870 - 1935. Przedyskutowano też sprawę chronologii wielkiego kryzysu, zwracając uwagę na konieczność respektowania w procesie badawczym cech specyficznych dla innego państwa.

Do kilku referatów zgłoszono zastrzeżenia (np. prof. S. Sierpowski), iż zbyt płytko poruszają one kwestię wpływu samego kryzysu na stosunki bilateralne, skupiając się głównie na aspekcie „czysto” politycznych związków. Uwaga ta została przyjęta i poparta przez innych dyskutantów.

W trakcie dyskusji stwierdzono, choć były również głosy przeciwnie, iż Niemcy, w sposób znaczący wpływając na życie polityczno-gospodarcze świata w latach kryzysu ekonomicznego, były nie tylko przedmiotem, ale również i podmiotem polityki międzynarodowej.

Materiały przedstawione na konferencji ukażą się drukiem jako kolejny tom cyklu poświęconego Niemcom i wpływowi ich dziejów na historię Europy i świata po pierwszej wojnie światowej, przygotowywanego przez Instytut Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Wiesław Maćkowiak